

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Кузьменка Юрія Валерійовича «Совоподібні (Strigiformes) Центрального та Східного Полісся України», подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук за спеціальністю 03.00.08 – зоологія

Загальна оцінка роботи. Дисертація є рукописом загальним об'ємом 222 сторінки (з них – 149 основного тексту) і складається з анотації українською та англійською мовами, змісту, вступу, 7 розділів, висновків, списку використаних джерел (всього 235 найменувань, з них 24 латиницею), 4 додатків. Робота містить 66 рисунків та 55 таблиць (52 – в основному тексті та 3 таблиці у додатках). Список джерел відповідає напрямку досліджень, не є надто розгалуженим і включає публікації авторів, які працювали у цьому напрямку чи в регіоні досліджень упродовж останніх 170 років, що якісно доповнює зміст роботи. Відносно досліджень українських вчених список джерел досить значний. Назва роботи відповідає змісту, а зміст і отримані результати відповідають намірам автора здобути вчену ступінь зі спеціальності «зоологія».

Актуальність теми дисертації. Совоподібні відіграють важливу роль для стабільного існування природних екосистем у яких вони займають верхівки трофічних пірамід. Проте внаслідок антропогенної трансформації природних екосистем, у тому числі регіону Полісся, значно скоротилися площі природних ландшафтів. Совоподібні чутливо реагують на природні та антропогенні зміни місцеперебувань, саме тому, серед них так багато рідкісних видів. З 10-ти гніздових видів сов 7 занесені до Червоної книги України (2009). Збереження цих видів неможливе без всебічних знань про їх поширення, чисельність, популяційну структуру та особливості репродуктивного періоду. Але наразі ряд Совоподібні все ще залишається недостатньо вивченою групою птахів. «Непопулярність» групи, пов'язана, ймовірно, з методичними складнощами, через прихований, переважно нічний, спосіб життя та невисоку чисельність. Вказані фактори призвели до відставання вітчизняних екологічних досліджень у порівнянні з

закордонними школами. Більшість публікацій з середини минулого століття були присвячені окремим фауністичним знахідкам, чи питанням живлення. А питанням зміни чисельності та багаторічного моніторингу, особливостям біотопічного та ландшафтного розподілу достатньо уваги не приділялось.

Актуальність обраної теми зумовила її включення в рамки планових науково-дослідних тем Відділу фауни та систематики хребетних Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України № III-28-11 «Сучасні проблеми збереження та невиснажливого використання теплокровних хребетних фауни України» (державний реєстраційний номер 0111U000201). Строк виконання 2011-2013 рр. та № III-31-14 «Орнітофауністичні комплекси окремих ландшафтно-географічних зон та регіонів України (формування, структура, сезонні та созологічні аспекти)» (державний реєстраційний номер 0114U001125). Строк виконання 2014-2018 рр.

Наукова новизна дослідження та одержаних результатів. Дисертаційне дослідження фауни сов Центрального та Східного Полісся є першим дослідженням цієї групи птахів для території України. Проаналізовано такий важливий показник, як щільність гніздових популяцій та її зміна на території регіону. Вивчено розповсюдження ряду рідкісних та маловивчених видів на півночі України. Уточнені межі їх ареалів. Досліджено гніздову біологію кожного виду з урахуванням фенології розмноження. Уперше в Україні досліджене живлення сича волохатого. Достовірно доведено гніздування сичика-горобця на території Полісся – знайдено гнізда та виміряна його кладка. Виявлені нові місця гніздування рідкісних видів, занесених до Червоної книги – сичика-горобця, сича волохатого, сови болотяної, сови бородатої, пугача. Уперше знайдено гніздо совки у Чернігівській області. Досягнуті позитивні результати в приваблюванні окремих видів сов на гніздування в штучні гніздівлі.

Практичне значення роботи. Результати досліджень є важливими для розробки природоохоронних заходів з метою збереження совоподібних, вони використані при написанні третього та у підготовці четвертого видання

Червоної книги України, для міжнародної програми визначення територій, важливих для існування птахів (ІВА), у підготовці Другого Атласу гніздових птахів Європи та Національного атласу гніздових птахів України. Отримані дані можуть бути враховані при написанні національних та загальноєвропейських планів дій щодо збереження популяцій певних рідкісних видів, при плануванні та проведенні біотехнічних робіт у мисливських та лісових господарствах. Матеріали роботи стали основою для наукового обґрунтування заповідання територій, що плануються для розширення площі Поліського природного заповідника, а також можуть бути враховані при створенні нових об'єктів природно-заповідного фонду різних охоронних категорій.

Відповідність змісту автореферату та основних положень дисертації. Зміст та структура автореферату Ю.В.Кузьменка цілком відповідає структурі, основним положенням та висновкам наведеним у його дисертації.

Публікація основних результатів дисертації. За матеріалами дисертаційного дослідження автором опубліковано 24 наукові роботи. Серед них 6 статей – у спеціалізованих виданнях, рекомендованих МОН України, 4 – в інших наукових виданнях, 11 – у матеріалах та тезах конференцій, 3 – у монографіях та наукових збірниках.

Особистий внесок автора. Дисертація є самостійним оригінальним дослідженням. Автором самостійно зроблено збір та аналіз літературних джерел із даної проблеми, підібрані методи польової роботи для збору матеріалу та здійснені обліки сов на дослідженій території, самостійно проведено опрацювання та аналіз отриманих даних, а також підготовлена друкована продукція за темою дисертації. Збір фактичного матеріалу проводили протягом 24 років. За цей період проведені дослідження на 9 стаціонарах та здійснені польові виїзди на території 29 районів, що входять до 6 областей. У процесі виконаної роботи всього проведено 1370 маршрутно-точкових та 830 точкових обліків, загальна довжина облікових

маршрутів – 5,1 тис. км та загальна тривалість досліджень становить 3580 годин. Дозвольте не характеризувати кожний розділ роботи – це все анотовано показано в авторефераті. Основні результати дисертанта висвітлені у висновках, які в значній мірі відображають послідовність розділів або підрозділів дисертації. Вони виважені та відповідають основним завданням дисертаційних досліджень. Обґрунтованість висновків не викликає жодних сумнівів, оскільки вони демонструють логічний зміст наукових результатів автора. Проаналізувавши дисертаційну роботу Кузьменко Юрія Валерійовича, можна зробити висновок про її логічність, послідовність у викладі матеріалу та відповідність оформлення до вимог «Порядку присудження наукових ступенів» МОН України.

Робота в цілому справляє позитивне враження.

Однак в процесі ознайомлення з роботою виникли такі критичні зауваження:

1. У роботі відсутній перелік аббревіатур та скорочень, які використовували в дисертації.
2. Автор у своєму дослідженні вживає термін «біотоп», як синонім місцезнаходження.
3. вибірка даних щодо звичайного виду – хатньому сичу – мала по деяких репродуктивних показниках, зокрема розміру кладки ($n=3$) та виводка ($n=8$).
4. Рівень значимості при побудові трендів чисельності вказано менший або рівний 0,05. Доцільніше вказувати конкретне число для кожного окремого тренду.
5. Є неохайність у оформленні рисунків, зокрема підписів до них (рис. 2-5 у авторефераті).
6. У авторефераті не вказано яким методом досліджували живлення.
7. Автор висловлює подяку 29 особам, але тільки перед 8 прізвищами з них вказаний їх науковий ступінь, хоча його мають більше з названих людей. І.В.Марисову автор називає своїм вчителем, але було б більш ввічливим згадати ще її вчене звання професора.

Однак ці зауваження на применшують наукового та практичного значення доробку дисертанта.

Висновок. З огляду на викладене вважаю, що дисертація Ю.В. Кузьменка «Совоподібні (Strigiformes) Центрального та Східного Полісся України» є самостійним завершеним дослідженням, яке виконане на високому науково-методичному рівні. Виявлені недоліки є несуттєвими і не впливають на якість самої роботи. Як за змістом, так і за оформленням, дисертація цілком відповідає чинним вимогам, а її автор, Кузьменка Юрія Валерійовича, заслуговує присудження ступеня кандидата біологічних наук за спеціальністю 03.00.08-зоологія.

д.б.н., професор кафедри екології,
природничих та математичних наук
КЗВО «Вінницька академія
безперервної освіти»

проф. Серебряков В.В.